

8. Письмо Н.И.Пирогова Е.М.Бакуниной от 1 сентября 1859 г. /Н.И.Пирогов Севастопольские письма и воспоминания.- М., 1950.- С.142.
9. Национальный музей-усадьба Н. И. Пирогова - Экспонат № 688.
10. Синицын А. Е.М.Бакунина /А.Синицын //Вестник Европы.- Июль 1898.- С.224-225.
11. Бакунина Е.М. Воспоминания сестры милосердия Крестовоздвиженской общины /Е.М.Бакунина //Вестник Европы.- Июль 1898.- С.615-616; Июль.- С.226-227.
12. Письмо Н.И.Пирогова Е.М.Бакуниной от 3 июня 1881 г., с. Вишня / Н.И.Пирогов.- Севастопольские письма и воспоминания.- М., 1950.- С.495-496.
13. Памятная запись, посвященная сестре милосердия Е.М.Бакуниной, в Золотой Книге Санкт-Петербурга от 17 октября 2010 г.- Золотая Книга Санкт-Петербурга.

Гулько Петр Маркович - Заслуженный врач Украины, к.мед.н., Лауреат Государственной премии в области науки и техники, доцент, генеральный директор Национального музея-усадьбы Н.И.Пирогова

Гайдуков Виктор Алексеевич - ученый секретарь Национального музея-усадьбы Н.И.Пирогова.

Мартынова Зинаида Степановна - главный хранитель Национального музея-усадьбы Н.И.Пирогова.

© Гулько П.М., Гайдуков В.О., Горбатюк В.В.

Гулько П.М., Гайдуков В.О., Горбатюк В.В.

Национальный музей-садиба М.І.Пирогова (вул. Пирогова, 155, м.Вінниця, 21008, Україна)

ІЛЛЯ ІЛЛІЧ МЕЧНИКОВ. ДО 170-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

*"Знайомство з біографіями великих людей
дуже повчально для вивчення людської природи"*
І.І.Мечников [1]

Талановитий вчений світового масштабу, зоолог, ембріолог і бактеріолог, один з основоположників імунології - Ілля Ілліч Мечников (фото 1) народився 15 травня 1845 р. в с. Іванівці Куп'янського повіту колишньої Харківської губернії. Ілля був п'ятою і найбільш улюбленою дитиною в сім'ї. Дитинство його пройшло у с.Панасівці (зараз с.Мечникове Дворічанського району Харківської області). У 1851 р. сім'я Мечникових переселилася до Харкова, де пройшли юнацькі роки хлопчика. У 1853 р. важко захворів 13-річний старший брат Іллі - Лев, який проживав і навчався у свого дядька в Петербурзі. У Льва було запалення тазостегнового суглоба, і лікарі радили батькам забрати сина з холодного, сирого Петербурга. Після повернення додому до Льва запросили репетитора - студента-природознавця Ходунова. Вдумливий і серйозний студент, який дуже любив природознавство, з усіх сил намагався прищепити любов своєму учневі. Під час уроків поряд з Львом завжди крутився малий Іллюша, який дуже цікавився природознавством. Уроки Ходунова, що викладав ботаніку, були настільки йому цікаві, що з часом репетитор став приділяти більше уваги саме Іллі, який із задоволенням слухав лекції, збирав гербарії. Незабаром маленький вчений писав цілі "трактати" по ботаніці, читав лекції своїм братикам, а щоб аудиторія не розбіглась, юний лектор платив кожному по дві копійки [2].

Допитливий хлопчик з яскраво-вираженим інтересом до історії природознавства в 1856 р. вступає у другий клас приватного пансіону Карла Шульца, а потім у 2 Харківську гімназію. Провчившись рік у гімназії, юнак стає найкращим учнем з усіх предметів. У 16 років Ілля написав і опублікував у одному із московських журналів розгромну рецензію на підручник з геології, складений професором університету Леваковським. Ця поривчастість, нестриманість і нетерпимість до поглядів, відмінних від його власних, згодом часто призводили

до непорозумінь. У шостому класі гімназії він почав відвідувати університетські лекції професора-фізіолога Щелкова. У Щелкова була зроблена І.І.Мечниковим і перша наукова робота про інфузорії. У 1862 р., закінчивши середню школу із золотою медаллю, він вирішує вивчати структуру клітини в Вюрцбургському університеті. Піддавшись настрою, Ілля вирушає до Німеччини, не дізнавшись про те, що заняття почнуться лише через 6 тижнів. Виявившись один у чужому місті, без знання німецької мови, юнак вирішує повернутися додому. З цієї поїздки Ілля привіз із собою чудовий російський переклад книги Чарльза Дарвіна "Походження видів шляхом природного відбору", опублікований трома роками раніше. Він читав цю книгу з величезним

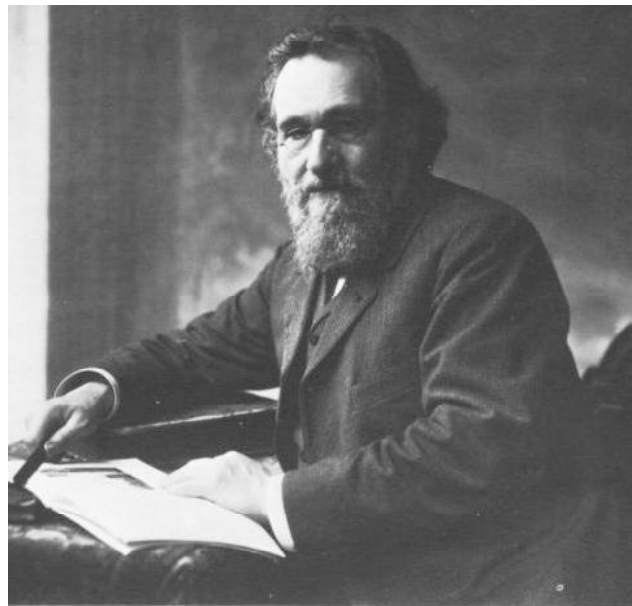

Фото 1. І.І.Мечников.

інтересом, адже вона відповідала на найважливіші питання, що цікавили біологів.

Повернувшись додому, юнак вступає на природниче відділення фізико-математичного факультету. Лекції здавались йому малоцікавими, і, провчившись лише рік, восени 1863 р. несподівано для всіх подає заяву з проханням відрахувати його з університету, а потім зарахувати вільним слухачем. Так, І.І.Мечников вирішив прискорити процес навчання і, підготувавшись самостійно, закінчив університетський чотирирічний курс за два роки, при цьому здавши екзамени екстерном на відмінно [3].

Для підготовки кандидатської роботи І.Мечников відправляється влітку 1864 р. на острів Гельголанд у Північному морі. Острів привернув увагу молодого вченого великою кількістю морських тварин, що викидаються на берег, які були йому потрібні для досліджень. Закінчивши свою роботу на острові, І.І.Мечников на крихти коштів, заощаджених ним шляхом економії, їде на з'їзд у Гессен, де робить два наукових повідомлення. У той же час молодий вчений систематично відвідував лабораторію зоолога Лейкарта і працював над його колекціями тварин.

Про тяжке становище юнака стало відомо М.І.Пирогову - знаменитому хірургу, якому міністерство освіти доручило опікуватися молодими російськими вченими різних спеціальностей, що готувалися очолити кафедри у вітчизняних університетах. У числі кандидатів, заняттями якими керував Микола Іванович, були такі видатні згодом представники науки, як природознавці О.І.Бабухін, І.М.Догель, М.О.Ковалевський, О.Г.Столетов, хіміки О.А.Веріго, П.П.Алексеев, математики В.Г.Імшенецький і О.М.Коркін, астроном І.О.Востоков, філолог О.О.Потебня і багато інших. На жаль І.І.Мечников не міг до них приєднатись, тому що від Харківського університету був відраджений за кордон зоолог Степанов. Лише через кілька місяців Ілля Ілліч отримав можливість скористатися стипендією міністерства, що забезпечило йому спокійне заняття науковою роботою. Домогтися цього йому вдалося виключно завдяки підтримці М.І.Пирогова. І.І.Мечников навіть написав листа великому вченому і педагогу:

"...Находя необходимым содействием Вашего превосходительства, я с большою благодарностью принял предложение профессора Лейкарта, обратиться к вам с просьбой об участии..." [4].

Цей лист М.І.Пирогов направив міністру народної освіти О.В.Головнину зі своєю рекомендацією, в якому дуже високо відгукнувся про наукові здібності І.І.Мечникова. Микола Іванович писав (11 грудня 1864г.): "Мечников такая личность, которая без сомнения, заслуживает самого живейшего сочувствия и поощрения. Я с моей стороны прошу Вас...не отказать в Вашем покровительстве Мечникову" [5].

У 1910 р. Ілля Ілліч згадував про зустріч з Миколою Івановичем в Неаполі восени 1865 р.: "Пирогов принял

меня очень любезно, расспрашивал о моих занятиях, о неаполитанской фауне, о моих планах на дальнейшее будущее, и при этом выказал себя не начальником, а добрейшим руководителем, симпатичный характер которого запечатлелся у меня на всю жизнь" [6].

Також в Неаполі Ілля Ілліч познайомився і співпрацював з молодим російським зоологом Олександром Онуфрійовичем Ковалевським. Спільні дослідження морської фауни поклали початок новій науці - порівняльній ембріології, за цю роботу вони отримали премію Карла Ернста фон Бера. І.І.Мечникову до цього часу виповнилось лише 22 роки. Тоді ж із-за надмірного перенапруження у нього стали боліти очі. Це нездужання турбувало його протягом наступних п'ятнадцяти років.

У 1867 р. І.І.Мечников захистив докторську дисертацію "Історія розвитку *Nebalia*". Після захисту він отримав приват-доцентуру в Одесі, але негаразди між ним і керівником кафедри зоології Маркузеном змусили його переїхати до столиці. Ілля Ілліч важко переносив свою самотність у великому, шумному Петербурзі. Єдиним світлим місцем в цьому важкому житті був будинок професора О.М.Бекетова, який І.І.Мечников відвідував все частіше. У будинку він постійно зустрічався з Людмилою Василівною Федорович - родичкою сім'ї Бекетових. Її доброта і турбота підкорили серце ученого, і в 1869 р. він одружився, від усього серця полюбивши цю скромну жінку, яка до речі на той час вже хворіла на туберкульоз. Ніжна турбота про улюблену, ретельний догляд та лікування, не змогли поліпшити стан здоров'я дружини. Йшли дні впертої боротьби з хворобою. Потрібно було багато грошей. З усією енергією, на яку він був здатний, Ілля Ілліч намагався знайти кошти для покращення свого службового, а отже, і матеріального становища.

Взимку 1870 р. І.І.Мечников почав читати зоологію студентам університету в Одесі. Окрім читання курсу, він, як і раніше, займався перекладами і писав статті. Однак, не зважаючи на лікування за кордоном, дружині з кожним днем ставало все гірше. 20 квітня 1873 р. Людмила Василівна Мечникова померла. Похорони відбулись 22 квітня, серед проводжаючих Ілля Ілліча не було. Сестра Людмили Василівни - Надія Василівна, повернувшись з похорону, застала засмученого горем вченого за знищенням найцінніших праць та документів. Переставляючи ліки на столику, І.І.Мечников непомітно поклав у кишеню пляшечку з морфієм. Життєві потрясіння виявились занадто важкими для нервової системи Ілля Ілліча, і, прийшовши в розпач, він випив отруту. На щастя вчений не врахував, що занадто великі дози морфію, викликаючи блювоту, перешкоджають отруєнню [2].

Але часлікує. Влітку 1874 р. І.І.Мечников повертається з-за кордону. На жаль через хворобу очей він не міг працювати з мікроскопом, а тому вирішує поїхати у ставропольські та астраханські степи досліджувати антропо-

логію калмиків. Незабаром він повертається до роботи в Новоросійський університет. В університеті він зустрічає молоденьку студентку Ольгу Білокопитову, молодшу за нього на 13 років, а 14 лютого 1875 р. відбулось весілля. У виборі подруги життя Ілля Ілліч не помилився. Ольга Миколаївна зробила все, щоб її чоловік зміг цілком віддатися служінню науці. У зрілому віці вона брала активну участь у наукових роботах свого чоловіка, хоча основною її спеціальністю були живопис і скульптура. Коли Ольга Миколаївна захворіла на смертельно небезпечний черевний тиф, Ілля Ілліч, боячись втратити її, знову намагався звести рахунки з життям, навісімко заразивши себе цією ж хворобою. Важко переживши, він і його дружина залишились живими. При цьому випадку на організм Мечникова недуга справила несподіваний ефект: він позбавився психічних розладів, зокрема депресій, а саме головне у нього покращився зір. Разом з дружиною Ілля Ілліч щасливо прожив до самої смерті.

У 1881 р. після вбивства імператора Олександра II, суспільно-політичний клімат у Росії значно погіршився. Це стосувалось і галузі освіти. Обмеження свободи викладання змусили Мечникова і ряд професорів - його однодумців, залишити у 1882 р. Одеський університет. У 1883 р. він разом з дружиною їде до Італії (місто Мессіна), де ним було зроблено геніальне відкриття фагоцитозу.

Спостерігаючи під мікроскопом за клітинами личинки морської зірки, вчений дійшов висновку, що клітини, які поглинають і перетравлюють органічні часточки, виконують в організмі ще одну функцію - захисну. Для підтвердження цього вчений ввів під шкіру личинки морської зірки шипи троянди. Через деякий час навколо шипа утворилося скупчення клітин. Клітини, що поглинають або обволікають чужорідні для організму тіла, І.І.Мечников назвав фагоцитами, а саме явище фагоцитозом. Цим дослідженням він займався 25 років. У 1883 р. на з'їзді природознавців та лікарів в Одесі вчений виступив з доповіддю "Целебные силы организма". Свою доповідь І.І.Мечников розпочав з переконання, що хвороби переносяться людьми неоднаково. Люди, які мають міцний організм, не завжди переносять хворобу легше ніж ті, у кого організм слабший. Природа сама виліковує хворобу, а лікарі повинні "допомагати, або по крайній мірі не шкодити" [2].

У 1886 р. Ілля Ілліч очолює першу в Росії бактеріологічну станцію для боротьби з інфекційними захворюваннями, де разом з вченим М.Гамалією і лікарем Бардахом розпочинає робити щеплення проти сказу. Однак пристрасний і принциповий, випробовуючи, як він пише, "удари і зверху, і знизу, і з боків", І.І.Мечников не міг довго залишатися і на чолі бактеріологічної станції. У 1887 р. в результаті низки невдач, з якими завжди стикається всякий новатор, вчений тимчасово залишає станцію і їде за кордон. Остаточо він покинув Одесу і станцію в 1888 р. Вибір його зупиняється на

Парижі, де він зустрічається з відомим зоологом Луї Пастером. Ця зустріч привела до того, що французький вчений запропонував І.І.Мечникову завідувати новою лабораторією в Пастерівському інституті. Нарешті Ілля Ілліч почав працювати в таких умовах, про які мріяв все життя, продовжуючи дослідження фагоцитозу. Він був постійно зайнятий питаннями поліпшення і розширення роботи Пастерівського інституту, популяризації його наукових праць. Вчений писав статті в журнали, читав лекції з бактеріології для медиків. Звичайно ж Пастерівський інститут, як і будь-який інший, завжди потребував великих матеріальних затрат. Дослідження, які проводились, вимагали дорогого устаткування і тварин для експериментів, а грошей на жаль не вистачало. На щастя у 1908 р. самотній старий багатій Іфла-Озіріс перед смертю заповідав Пастерівському інституту весь свій статок - 28 мільйонів франків, в силу чого інститут розвиває величезну науково-дослідну діяльність, і вперше науковий керівник інституту Ілля Ілліч Мечников став отримувати винагороду за свою працю [7]. Цього ж 1908 р. вченому надійшла неочікувана звістка з Стокгольма, в якій йшлося про те, що за дослідження про імунітет йому і Паулу Ерліху була присуджена Нобелівська премія. Ця премія була сприйнята І.І.Мечниковим, як світове визнання його діяльності - фагоцитарної теорії, а поїздка в Стокгольм стала тріумфальною. Святкові урочистості на честь Іллі Ілліча Мечникова відбувались одне за одним. Тут у Стокгольмі йому безперервно надходили листи з запрошенням приїхати до Росії. Нові друзі і товариші, точніше учні, сердечно запрошували вчителя відвідати Батьківщину. Вчений звичайно ж прийняв їхнє запрошення і виїхав в Росію. Більшості старих друзів вже не було на світі, серед них і найкращих - Олександра Онуфрієвича Ковалевського і Івана Михайловича Сеченова. В Петербурзі І.І.Мечникова зустріли незвичайно тепло, а наукові товариства влаштували святкові зібрання. З Петербурга вчений вирушає до Москви, де 26 травня 1909 р. у великій аудиторії Політехнічного музею 34 наукових товариства вітали Іллю Ілліча - гордість російської науки.

Після закінчення святкових урочистостей І.І.Мечников повертається до Італії. В Пастерівському інституті вчений пропрацював 28 років. Окрім значних заслуг у галузі імунології, йому належать класичні праці з мікробіології. Серед них - дослідження з холери, тифу, туберкульозу, а також спільні з французьким вченим Емілем Ру дослідження з сифілісу. Коли теорія Іллі Ілліча про роль фагоцитозу і функції лейкоцитів здобула визнання в науковому світі, він розпочав роботу над проблемами старіння і смерті. Прагнучи віддалити смерть, вчений ретельно стежив за способом свого життя: пив лише кип'ячену воду, ніколи не їв немитих плодів, не вживав алкоголю і не грав в азартні ігри. В 1903 р. він опублікував працю, присвячену "ортобіозу" або "вмінню жити правильно", яка називалася "Етюди про природу

людини". У цій праці він доводив, яким величезним є вплив харчування на тривалість життя. Він був перекоаний, що для довголіття потрібно вживати велику кількість кисломолочних продуктів або кефіру, заквашеного болгарською паличкою.

Ілля Ілліч пристрасно любив життя. Після вдалої роботи в лабораторії, він інколи раніше часу йшов з інституту, пояснюючи друзям: "Сьогодні я силенно пропрацював і за це заслужив задоволення. Піду посиджу у колиски новонародженої дитини...люблю дивитись на зародження життя!" [2]. Хоча у подружжя нащадків не було, Ілля Ілліч разом з дружиною стали опікунами її

рано осиротілих братів і сестер, а також піклувались про племінників вченого.

Помер Ілля Ілліч 15 липня 1916 р. А 18 липня 1916 р. відбулись громадянські похорони, згідно волі покійного, без промов і без почестей. Тіло вченого було спалено, а мармурова урна з прахом і до цього часу зберігається в бібліотеці інституту Пастера.

Ілля Ілліч свято виконав клятву на вірність науці, яку дав у юності. Незважаючи на всі труднощі, які він долав протягом усього свого життя, І.І.Мечников став вченим світового масштабу і яскравим взірцем для всіх нових і нових поколінь.

Список літератури

1. Улащик В.С. Мысли замечательных людей /В.С.Улащик.- Асклепий, 2004.- №2.- С.73.
2. Могилевский Б. Мечников И.И. / Б.Могилевский.- М., 1948.- С.14, 82, 110-114, 204.
3. 100 знаменитых людей планеты // Мечников Илья Ильич.- Харьков, 1972.- №10.- С.75.
4. И.И.Мечников и Н.И.Пирогов //Общественный врач. Год 7 (XXI) декабрь, 1916.- №10.- С.504-505.
5. Н.И.Пирогов и И.И.Мечников //Советское здравоохранение.- М., 2005.- С.297-298.
6. И.И.Мечников //Страницы воспоминаний. Издательство АН СССР, 1946.- С.66.
7. Творчество Мечникова и литература о нем.- М., 1951.- С.11.

Гунько Петро Маркович - Генеральний директор Національного музею-садиби М.І.Пирогова, Заслужений лікар України, кандидат медичних наук, Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, доцент
Гайдуков Віктор Олексійович - учений секретар Національного музею-садиби М.І.Пирогова
Горбатюк Вікторія Валентинівна - наук. сп. Національного музею-садиби М.І.Пирогова

ІНФОРМАЦІЯ ПРО РОБОТУ VI КОНГРЕСУ АНАТОМІВ, ГІСТОЛОГІВ, ЕМБРІОЛОГІВ І ТОПОГРАФОАНАТОМІВ УКРАЇНИ

З 16 по 18 вересня 2015 року у м. Запоріжжя на базі Запорізького державного медичного університету, відбувся VI конгрес анатомів, гістологів, ембріологів і топографоанатомів України.

Організаторами конгресу виступили Всеукраїнське наукове товариство анатомів, гістологів, ембріологів і топографоанатомів, Запорізький державний медичний університет.

У роботі конгресу взяли участь 150 делегатів з 18 міст України, Автономної республіки Крим та Російської Федерації. Серед учасників були представлені завідувачі морфологічних кафедр та співробітники 18 медичних ВНЗ України. В трьох книгах фахової наукової збірки наукових праць "Актуальні питання медичної науки та практики" (2 томи), опубліковано 160 статей із 25 ВНЗ та НДІ. Згідно програми зроблено 108 усних і 67стендових доповідей. Тези доповідей опубліковано у збірці "Актуальні питання морфології".

Метою конгресу став звіт про роботу Товариства за 5 років, обговорення актуальних наукових та практичних проблем експериментальної анатомії, гістології, ембріології, топографічної та клінічної анатомії а також апробація нових теоретичних положень і досягнень в цих галузях.

16 вересня зі вступним словом до учасників VI Конгресу анатомів, гістологів, ембріологів і топографоанатомів України звернувся ректор ЗДМУ, Заслужений діяч науки і техніки України, професор Ю.М.Колесник.

На першому пленарному засіданні зі звітом про роботу товариства АГЕТ за 5 років виступив Президент Всеукраїнського наукового товариства АГЕТ, член-кореспондент НАМН України, професор Ю.Б. Чайковський.

Завідувач кафедри анатомії людини Запорізького державного медичного університету Заслужений діяч науки і техніки України, професор М.А.Волошин зробив доповідь на тему "50 років Запорізькому осередку наукового товариства АГЕТ".

Завідувач кафедри анатомії людини Національного медичного університету ім.О.О.Богомольця, Заслужений діяч науки і техніки України професор В.Г.Черкасов зробив доповідь на тему "Структурні зміни органів нейроендокринної системи при експериментальній опіковій хворобі у щурів та за умов її лікування".

Завідувач кафедри анатомії людини Національного медичного університету ім.О.О.Богомольця член-кор. НАМН України, професор Ю.Б.Чайковський зробив доповідь на тему "Застосування стовбурових клітин з метою стимулювання відновлення периферичних нервів".

Скарбник Всеукраїнського наукового товариства АГЕТ, доктор медичних наук В.Б. Раскалей звітував про стан фінансової діяльності товариства АГЕТ.

У період з 16 по 18 вересня 2015 року робота Конгресу проходила у вигляді 9 секційних засідань:

16.09.2015

Секція"Функціональна морфологія нервової системи" (Аудиторія №4, спортивно-аудиторний корпус